

KARAHANLI, GAZNELİ ve SELÇUKLU SARAYLARINDAKİ EDEBÎ FAALİYETLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Dr. Ahmet KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Doğu dünyasında, İslâmiyetten sonra gelişen edebî faaliyetlerde iktidarda bulunan hanedan ile çevresinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle Batı ve Doğu Türkistan, Horasan, Afganistan ve İran bölgelerinde daha belirgin olarak müşahede edilmektedir. Karahanlı (840/1211), Gazneli (963/1186) ve Büyük Selçuklu (1038/1194) devletlerinin bazen anlaşarak bazen de çatışarak egemenlikleri altında bulundurdıkları bu bölgelerde dinî, siyasî, ilmî, edebî ve kültürel açıdan önemli izler bırakmışlardır. Özellikle bu coğrafyada, X-XII. asırlarda Fars Dili ve edebiyatının büyük ilerleme ve gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmede, Karahanlı, özellikle Gazneli ve Selçuklu Devletlerinin Türk asıllı sultanları ile Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin büyük rolü olmuştur. Türk asıllı şairler, bu dönemde oluşan şiire kendi edebî zevkleri ile kültürlerini yansıtmışlardır. Bu çalışmada, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu saraylarındaki edebî faaliyetler ve Farsça şiirler, hususiyile Türk şairlerin Farsça şiirleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Saray, Sultan, Farsça Şiir, Şair

GİRİŞ

Türkistan ve Horasan bölgesinde İslâmiyetin yayılmasıyla oluşan hem dinî hem de siyasî yapı daha çok iktidardaki gücün çevresinde ve ortak değerler çevresinde oluşmuştur. Doğu dünyasında İslâmiyetten sonra gelişen edebî faaliyetlerde de iktidarda bulunan hanedan ile çevresinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle Batı ve Doğu Türkistan, Horasan, Afganistan ve İran bölgelerinde daha belirgin olarak müşahede edilmektedir.

Karahanlı (840/1211), Gazneli (963/1186) ve Büyük Selçuklu (1038/1194) devletlerinin bazen anlaşarak bazen de çatışarak egemenlikleri altında bulundurdıkları bu coğrafi bölgelerde dinî, siyasî, ilmî, edebî ve kültürel açıdan önemli izler bıraktıkları malumdur. Özellikle bu coğrafyada X-XII. asırlarda Fars Dili ve edebiyatının büyük ilerleme ve gelişme gösterdiği görülmektedir. Ayrıca aynı dönemlerde Türk dili ve edebiyatı ile kültürü açısından da önemli gelişmeler olmuştur. Burada sadece, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu saraylarında oluşan ve gelişen Farsça şiir üzerinde durulacaktır.

KARAMANLI, GAZNELİ ve SELÇUKLU SARAYLARINDA OLUŞAN EDEBİ FAALİYETLER

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu saraylarında şaire büyük önem verilmiştir. Çünkü sultanlar isimlerinin baki kalabilmesi için şairler tarafından söylenen şiirlerin birinci derecede araç ve sebeplerden olduğuna inanıyorlardı (*Nu'mânt*, 1368, C. IV: 112). Nitekim Balasagunlu Yûsuf tarafından 1069/1070 yılında yazılan ve Türkçe'nin en önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*'in başlarında yer alan Buğra Han övgüsünde-ki bölümde, Buğra Han'a çeşitli armağanların sunulduğunu, ancak bu armağanların unutuldu-

ğunu; kendisinin ise sultanın isminin yazıldığı bu eserini armağan ettiğini, bundan dolayı sultanın adının ebedî kaldığını ifade eden şu beyitler bu konuya açıklık getirmektedir:

Olarning tangruki kelir hem barr
Mening bu tangruk boldı mengü kalır

Neçe tirse dünya tüker alkmur
Bitise kalır söz ajun tezgindir

Kitabka bitindi bu hakan atı
Bu at mengü kaldı ay terken kutı

(*Arat*, 1979:28)

Ayrıca önemli kaynak eserlerden olan *Çehâr Makale* (y. 550-551/1155-1157) müellifi bunu izah ederken "*Sultanın adının bekasını sağlayacak, dîvanlara ve kitaplara yerleştirecek iyi bir saire mutlak ihtiyacı vardır, kaçınılmaz ölüm gelince sultanın ordusundan ve hazinesinden eser kalmaz. Adı ise şairlerin şiirleriyle ebedleşir*" (*Semerkandî*, 1368: 62; *Karaismailoğlu*, 1996: 133-4) demesi, bu düşünceleri doğrular mahiyettedir. Nizâmî-i Arûzî, Âl-i Efrâsiyâb'ın yani Karahanlılar'ın isimlerinin Lü'lü'î, Gulâbî, Necîb-i Fergânî, Am'ak-ı Buharı, Reşîdî-i Semerkandî, Neccâr-ı Sagarci, Alî-i Bâyenzi, Piser-i Dergûş, Alî-i Sipihrî, Cevheri, Sogdî, Piser-i Tîşe ve Alî-i Satrancî'nin; Selçukoğullarının isimlerinin ise, Ferruhî-i Gürgânî, Lâmi'î-i Dehistânî, Ca'fer-i Hemedânî, Derfurûz-i Fahrî, Burhânî, Emîr Mu'izzî, Ebu'l-ma'âlî-i Râzî, Amîd-i Kemâlî ve Şehâyî'nin şiirleriyle baki kaldığını belirtir (*5e-merkandî*, 1368:63). Söylediği bir kıta ile de tarihten şu örneği verir:

"Gazneli Mahmûd'un inşa ettiği nice köşkler, yükseklikte ay ile yarışıyor. Onlardan ayakta kalan bir tuğla göremezsin. (Şair) Un-surî'nin övgüsü ile yerinde kalmıştır" (*5e-merkandî*, 1368: 64).

Sultanlar nasıl ki şairlerin şiirleriyle tanınıp isimleri bakî kaldıysa, şairler de hükümdarın kendilerine bulunduğu büyük bağışlarla meşhur olmuşlardır. Nitekim Nizâmî-i Arûzî'nin *Çehâr Makâle*'de söylediği şu ifadeler bunu göstermektedir: "Medhedilen yani övülen kişi, şairin iyi şiiriyle tanındığı gibi, şair de padişahın büyük bağışıyla bilinir, bu iki mana bir arada bulunur" (*Semerikandî, 1368: 84*). Bu bakış açısından ve şairlerin değerli görülmesinden dolayı bu dönemlerde başarılı şairlerin sultan ve emirlerden büyük servetler ve unvanlar aldığına dair rivayetlere eski ve yeni kaynaklarda rastlanmaktadır. Ayrıca Şiblî-i Nu'mânî'nin İran'da şiir ve şairliğin hükümetin bereketiyle yani sultanın sayesinde ortaya çıktığını (*Nu'mânî, 1368, C. IV: 112*) belirtmesi bu bakımdan manidardır.

Meselâ *Çehâr Makale* (tlf. 550-551/1155-1157) müellifi, Karahanlı sultanı Hızır bin İbrahim Han'ın şair Reşîdî'ye bir kıtası sebebiyle her birinde 250 dinar bulunan dört tabak dolusu kırmızı altın ihsan ettiğini belirtmektedir (*Semerikandî, 1368: 84*). Gazneli Mahmud, Şehzade Mes'ûd, Horasan'dan Gazne'ye geldiğinde şairler bir takım kasideler yazarak sarayda okuduklarında, her şair için 2 bin dirhem, Unsûrî ve Zînetî'ye 50 bin dirhem ihsan etmiştir. Nitekim Gazâ-irî, iki beyit karşılığında almış olduğu ihsanı, şu beytiyle ifade eder (*Nu'mânî, C. I, 1368:46*):

"Cihan sultanı bana, o, sanavber vücutlu, anber yanaklı ve misk benli için iki beyit (söylememi) emretti. Haset edenlere ve rakiplere rağmen, (cihan sultanı) bana iki kese altın ve iki bin dirhem gönderdi."

Selçuklu sultanlarından Toğansah, hoşuna giden bir rubaisinden dolayı şair Ezrakî'nin gözlerinden öpmüş ve ona 500 altın dinar ihsan etmiştir (*Semerikandî, 1368: 81*). Sultan Tuğrul ise, Zahîruddîn Fâryâbî'nin irticalen söylediği bir rubaisi hoşuna gidince, ona değerli Isfahan kumaş-

larından vermiştir. Ayrıca başka bir gün terzi, Sultan Tuğrul'un meclisinde kumaş biçerken, Zahîruddîn Fâryâbî yine irticalen bir rubai söylemiştir. Bunu beğenen sultan o gün biçilen kumaşların tamamını ona bahsetmiştir (*Müstevfâ, 1364: 463-4*). *Bahâristân*'da geçen "Şairlerden üç kişi, üç devlet zamanında hiç kimsenin görmediği saadet elde ederek itibar bulmuştur. Samanoğulları döneminde Rûdekî, Gazneliler devrinde Unsûrî ve Selçuklular zamanında Muizzî" (*Cami, 1371: 96*) ifadeleri de gerek Gaznelilerin gerekse Selçukluların şairlere gösterdiği ilgiyi yansıtmaları bakımından önemlidir.

Şaire ilgi ve itibarın bir tezahürü olan *Emî-rü'ş-şuarâ* unvanının bu Türk devletlerinin saraylarında bulunan bazı şairler için kullanıldığı görülmektedir. Bu unvanı, Karahanlılar döneminde, Hızır Han bin İbrahim'in sarayında bulunan Am'ak-i Buhârî (*Zerrînkûb, 1371: 49; Tarlan, 1944: 79*); Gazneliler zamanında, Sultan Mahmûd'un şairi Unsûrî almıştır (*Ateş, 1968: 8; Tarlan, 1944: 39*). Bu unvan özellikle Selçuklu sarayında önce Alp Arslan'ın şairi Burhanî ve Melikşah ile Sencer'in şairi Mu'izzî için kullanılmıştır (*Karaismailoğlu, 1996: 137*). Nitekim Mu'izzî, bir beytinde kendisine ve babası Burhânî'ye gösterilen bu ilgi ve itibarı şu şekilde dile getirir:

"Bu genç hakîm, senin onu kabul etmen ile makbul oldu, kıymet kazandı da varını yoğunu, bahtını ve ikbalini genç hakimim huzuruna götürdü teslim etti. O, senden oğlunun haşmetini kabul etmeni bekliyor, nitekim nasıl ki Alp Arslan onun yani (Mu'izzî'nin) babasına hürmet göstermiştir (Mu'izzî, 1362: 187; Alparslan, 1972:116).

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu sultanlarının şaire ve şiire önem verip şairlere bol ihsan vermelerinin yanında bizzat şiir söyleyenleri de vardı. Emîr Alî Bôri-Tigin, Kılıç Tamgaç Han ve Nusretuddîn Kılıç Arslan Karahanlı sultanların-

dan şiir söyleyenlerdir (*Safâ, 1372:344*). Gazneli sultanı, Sultan Gazneli Mahmûd'un şiir söylediği tahmin edilmektedir (*Hiredmend, trhs.: 25*). Avfî, Şeyhülislam İbn-i Ahmed'den naklen Selçuklu sultanlarından, Sultan Melikşah b. Alp Arslan'ın şiir yazma kabiliyetinin olduğunu, zaman zaman güzel şiirler söylediğini nakleder ve bir rübaisini aktarır (*Avfî, 1906, C. I: 34*). Sultan Süleyman Şah es-Selçûkî de şairler arasında sayılır, şiirlerin hoş ve Hind ve Gazne'de de meşhur olduğu belirtilir (*Avfî, 1906, C. I: 39*). Sultan Sencer de şiir söyleyen hükümdarlardandır (*TET: 1975:60; 1998:42-3*). Ayrıca Sultan Sencer'in kardeşinin oğlu Sultan Süleyman b. Sultan Muhammed es-Selçûkî de şairler arasında yer aldığı görülür (*Avfî, 1906, C. I: 39-40*). Irak Selçuklu sultanlarından Tuğrul b. Arslan'ın latif şiirleri olduğu belirtilir ve üç rubaisi örnek olarak verilir¹ (*Avfî, 1906, C. I: 41-2*)².

Yukarıda değindiğimiz hususlardan dolayı, Karahanlı, özellikle Gazneli ve Selçuklu Devletleri döneminde Fars dili ve edebiyatı, buna bağlı olarak Farsça şiirin gelişmesinde Türk asıllı sultanlar ile Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin büyük rolü olmuştur. Karahanlı hakanlarından bazıları, ilmi ve edebiyatı sevmişler, âlimleri ve şairleri himaye etmişlerdir. Hızır Han bin İbrâhîm, Sultan Sencer zamanında Maverâünne-ir'de hüküm süren Arslan Han Muhammed bin Süleymân ve oğlu Mahmûd bin Muhammed, (*Zerrînkûb, 1371: 48*) Hasan Buğra Han (*Dilâ-çar, 1988: 14*) bunlardandır. Örneğin Hasan Buğra Han, Karahanlılar arasında, dürüst yönetimi, bilim ve sanat adamlarını koruması ile kendine olağanüstü bir yer, yurt dışını aşan bir ün sağlamıştır (*Dilâçar, 1988:14*). Karahanlılar döneminin en ünlü şairleri Am'ak-i Buhârî, Reşîdî-i Semerkandî ve Sûzenî-i Semerkandî'dir (*Zerrînkûb, 1371: 49*).

Gazneli sultanların edebiyat ve şairlere verdiği önem doğrultusunda bu dönemde Fars şiiri canlılık kazanıp ilerleme göstermiş (*Nefisî,*

1363: 32; Kartal, 1999: 9), Fars şiirinin büyük ustalarından sayılan Firdevsî-i Tûsî, Esedî-i Tû-sî, Unsurî, Ferruhî-i Sîstânî, Hakîm Senâî, Me-nûçihri-i Dâmğânî ile birlikte en yüksek derecesine ulaşmıştır (*Nu'mânî, 1368, C. I:44; Kartal, 1999: 9*). Özellikle yüksek bir edebiyat terbiyesine sahip olan Gazneli Mahmûd, Fars dil ve edebiyatına diğer Gazneli sultanlardan daha fazla hizmet etmiştir. Sarayında devrin en büyük kabiliyetlerini toplamış, şairlere hürmet ve sevgi göstermiş, komşu ülkelerden şairleri kendi sarayına çağırmıştır (*Kartal, 2001: 229*). Devletşah'ın, Gazneli Mahmud'un sarayında dörtyüz şâirin bulunduğu şeklindeki rivayeti mübalağalı olarak kabul edilse de Gazneliler döneminde edebiyata verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir (*Merçil, 1987: 81; Tarlan, 1944: 38*).

Selçuklular döneminde de, sultanların şiire sempatiyle yaklaşmaları³, şairleri himaye etmeleri ve onlara bol miktarda maddî ihşanda bulunmaları sonucunda Fars şiiri büyük bir revaç kazanmıştır. Nâsır-ı Husrev, Ömer Hayyâm, Enverî, Mu'izzî, Katrân-ı Tebrîzî, Senâî-i Gaznevî, Hakanî-i Şîrvânî, Zahîruddîn-i Fâryâbî, Nizâmî-i Gencevî, Attâr-ı Nişâbûrî, Baba Tâhir Uryân gibi şairler bu dönemde yetişmişler ve şiirlerini söylemişlerdir (*Kartal, 1999:19-20*).

Bu şairler arasında Türk asıllılar da bulunmaktaydı. Gazneli sarayında bulunan Ferruhî-i Sîstânî ile Menûçehrî-i Damğânî; Selçuklu sarayında bulunan Mu'izzî, Enverî ve Hakanî-i Şîrvânî bu tip şairlerdendir.

Bu dönemlerde şairleri destekleyerek Farsça şiirin gelişmesinde önemli rol oynayan Türk asıllı hanedanlar, sultanlar ve söyledikleri Farsça şiirlerle Farsça şiirin hem oluşmasında hem de gelişmesinde önemli yere sahip Türk asıllı şairler hakkında özellikle Farsça eserlerin bu edebî dili konuşan milletin kültür ve edebiyat hazinesi olarak görülmesinin sonucu, "o dönem şiirinin tamamen İran edebî zevkini yansıttığı", "o dönem şiirine Fars kültürünün hakim olduğu", "Türk hü-

kümdar ve şairlerin, Acem kültürünü benimseyip onu yaymaya ve yaşatmaya çalıştığı" ve "İranlılaştıkları" gibi gerçeği yansıtmayan bazı görüşlerin genel kabul gördüğü görülmektedir.

Bu değerlendirmelere göre İran asıllı hanedanların yerini almak isteyen Türkler, üstün bir asalet ve soya dayanmazlar⁴ (*Mu'temen, 1322: 22*). Sâ mânî saltanatının üzerine kurulan Kara-hanlı (*Zerrînkûb, 1371: 48*) ve Gazneli devletleri (*Nu'mânî, 1368, C. 1:44*), Sâ mânîlerin geleneğini takip ettikleri için kendilerine özgü bir anlayış ve tavır oluşturamamışlardır (*Safâ, 1370: 197*). *Şehnâme'nin* İran kültür ve ruhunu ihya etmesiyle Gazneliler İranlılaşmış ve böylece bir İran hânedanı ortaya çıkmıştır (*Holt, 1997:155*). Gazneliler İranlılaşmışlar ve kendilerini kanlılığın savunucuları olarak ortaya koymuşlardır (*Roux, 1995:142*). Yine bu bağlamda bazı İranlı araştırmacılar da Gaznelilerin ve Selçukluların Farsça şiir söyleyenlere gösterdikleri ilginin izahını, "yerleşik kültüre boyun eğmek hatta Farslılaşmak durumundaydılar" şeklinde yapmaktadır. Ayrıca Gazneli, Selçuklu hatta Osmanlı'nın çok geniş bir coğrafyadaki siyasi hakimiyetleri zamanlarında Farsça eserler kaleme alınmış olması ve bazı şair ve devlet adamlarının Farsça şiir söylemiş olmaları nedeniyle "İran'ın kültürel zaferi" olarak ifade etmektedirler⁵ (*Kartal, 1999/2000:258; Karaismailoğlu, 1999:14*). Bazen bu değerlendirmelerin herhangi bir Türk sultanı hakkında yapıldığı da görülmektedir. Meselâ Barthold, Gazneli Mahmud'un İran milliyetçiliğini himaye ettiğini, İrânî zihniyetine mâlik bir hükümdar olup, İslâm istilasına karşı Arien kavimlere mahsus duyuş ve düşünüş tarzını yaşatmağa gayret ettiğini vurgulamaktadır (*Barthold, 1977:172*). Oysa bu hükümler, asla doğru olmayıp hiçbir ilmî esasa dayanmamaktadır. Sadece Batılı müsteşrikler ile İranlı araştırmacıların Türklere karşı subjektif bakış açılarını yansıtmaları bakımından manidardır. Gazneliler'de gerek şairleri gerekse fâzılları koruyarak onlara değer

vermek devlet yönetimi adabındandı (*Nefîsî, 1363: 34*). Gazneliler namına yazılmış birçok eser ise, onların ilmi ve sanatı himaye hususundaki faaliyetlerini gösterir. Yoksa bu, herhangi bir millî fikre hizmet için değil⁶; sırf hükümdarlık icaplarından olduğu için yapılmıştır (*Barthold, 1977:172*).

Gerek Gazneli gerekse Selçuklu sultanları hanefî ve sünî mezhebe bağlıydı. Meselâ, Sultan Mahmûd, Türklerin amelde mezhebi olan Hanefî mezhebine mensuptu ve mezhebinde tam bir taassup sergiliyordu (*Zerrînkûb, 1371: 15*). İslâm ülkelerinde dinî yönden kargaşalık çıkaran Râfîzî ve Bâtînî gruplara karşı da mücadele etmiştir (*Merçil, 1987: 72-3*). Kerrâmîleri, Karma-tîleri ve Şiileri takip ettirmiş, gereksiz tartışma çıkaran bazı kitapları yaktırmıştır (*Tümer, 1992: 208*). Bu konuda Zerrînkûb şöyle demektedir: "*Elini her tarafa uzatarak Karmatî arayan Mahmûd, Rey'de felsefe kitaplarını yakmakta, bir grup insanı da bed-dinî (kötü dinli) ve Karmatî taraftarı diye ortadan kaldırmaktaydı*" (*Zerrînkûb, 1371:15*). Sultan Mahmûd, Rey şehrini aldıktan sonra Abbasî Halifesi Kadir Han'a bir mektup göndermiştir. Sultan Mahmûd, mektubunun sonunda şöyle demektedir: "*Bu bölge Bâtînî davetçiler ve Râfîzî önderlerden boşalmış ve Ehl-i sünnete zâfer, yar olmuştur*" (*Safâ, 1370: 236*). O dönem şairlerinin şiirlerinde gerek Sultan Mahmûd gerekse diğer Gazneli sultanlarının bu özelliği yaygın olarak işlenmiştir. Ferruhî, Gazneli Mahmûd için bu konuda şurdan söylemektedir:

Karmatî'yi öldürmeyi ve muhal (olan) âdetlerini ortadan kaldırmayı, Allâh bütün zamane şahlarından (şahları içerisinden) sana verdi (*Kartal, 1999a: 48 [dipnot: 82]*).

Ehl-i sünnetin kıymetini yücelten, ilim ve edep ehlini okşayan (*Kartal, 1999a: 48 [dipnot: 83]*).

Rum şehirleri küfürden temizlenir mi? Dedi. Kararmış gümüşün saman arasında temizlendiği gibi dedi (Ferruhî, 1335: 344; Kartal, 1999a: 41'den).

Mu'izzî, Gazneli Sultân Behrâmşâh hakkında şöyle der:

Onun âdeti atasının atası Mahmûd'un âdetidir; putperestleri öldürmek ve puthaneleri harap etmek (Mu'izzî, 1362: 66; Karaisma-iloğlu, 2000: 7'den).

Sünnî onu Ömer gibi bilir ve Şî Ali gibi. Çünkü hem Ali'nin ilmîne ve hem Ömer'in adaletine sahiptir (Mu' İzzî, 1362:215; Kara-ismailoğlu, 2000: 7'den).

O, dini ve inancından dolayı Peygamber'in ruhunun hoşnut olduğu bir şahtır (Mu'izzî, 1362: 265; Karaismailoğlu, 2000: 7' den).

Hatta Gazneli Mahmûd, sünnî mezhebine bağlı olduğu için, Arap edebiyatını, mümessillerinin çoğunluğu Şîliğe mensup olan İran edebiyatına tercih etmiştir (Brockelmann, 1992: 140).

Gazneliler'de olduğu gibi Selçuklu sultanlarının da Sünnî ve Hanefî çizgide bir dindarlık anlayışına sahip oldukları görülmektedir. *Târîh-i Guzîde*'de Selçukluların sünnî, pâk-dînli (temiz dinli), iyi inançlı (nîgû-i'tikad), hayır sahibi, halka karşı müşfik oldukları belirtildikten sonra, devletlerinde "haricî" ortaya çıkmadığı kaydedilmektedir (*Müstevfâ, 1364: 426*). Nitekim Zerrînkûb, Selçuklu yöneticilerinin Özellikle de Hanefî mezhebine mensup ilk dönem emirlerinin, genellikle mezhepleri konusunda tam bir taassuba sahip olduklarını ifade eder (*Zerrînkûb, 1371: 25*). Selçuklu dönemi şairlerinin şiirlerinde Selçuklu sultanlarının bu özellikleri ve dinî hassasiyetleri yaygın olarak işlenmiştir.

Mu'izzî, Melikşâh'ı överken şöyle demektedir:

Bugün Horasan ve İrak'ta zühdde ona benzer kim vardır? (Mu'izzî, 1362: 45; Karaismailoğlu, 2000: 6'dan).

Sultan Sencer için:

Senin mızrağın ve senin Türklerinin hançeriyle Kayravan müşriksiz ve Rum Hristiyanısız (Mu'izzî, 1362: 646; Karaismailoğlu, 2000: 7' den).

Senin mızrağından Hindistan putkedesinde korku vardır. Senin Türklerinden Çin puthanesinde korku vardır. (Mu'izzî, 1362: 23; Karaismailoğlu, 2000: 7'den).

Şiiler senin gücünü görünce sana Ali derler. Sünnîler adaletini görünce sana Ömer derler (Mu'izzî, 1362: 277; Karaismailoğlu, 2000: 7'den).

Enverî, Melikşâh hakkında şöyle demektedir:

Sen Acem meliklerinin hamisi, senin hamin Allah. Sen hak sahibinin yardımcısı, senin yardımcın Allah (Enverî, 1372: 405; Karaismailoğlu, 2000: 7'den).

Sultan Sencer zamanında nâib-i vezir olan Ziyâeddîn Mevdûd'u överken:

Senin adalet elin, zamanın bidatçısı üzerinde, Mahmûd" un sümenat üzerindeki elidir (Enverî, 1372: 136; Karaismailoğlu, 2000: 7'den).

Mücîr Sultân Arslan için:

Adın küfr ehlinin namusunu yıkmış, yalnız mektubun Kandehar ülkesini zaptetmiştir (Râvendî, 1960: 290).

Ey lütuf ve ihsan âdetini Tanrı kereminden almış olan, sağlam dinli, gazi hükümdar, şad ol! (Râvendî, 1960: 294)

Ayrıca burada şunu da belirtelim ki, bazı değerlendirmelerde ifade edildiği gibi, hem Gazneli hem de Selçuklu dönemlerinde İranlılara ait eski eserleri ihya etmeye teşebbüs edilmemiştir (*Bahar, C. 1,1349: 169*). Nitekim Kerrâmîlere karşı taassup içerisinde bulunan Gazneli Mahmûd, İran'a ait eski eserleri ihya etmeye karşı alakasız olmuş ve böyle bir şeyi hayalinden dahi geçilmemiştir (*Bahar, 1349, C. 1:168*). Bütün bu açıklamalardan ve konu ile ilgili getirilen şahit beyitlerden sonra yukarıda belirttiğimiz bazı yargıların aksine, rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: Gazneli ve Selçuklu sultanları asla İranlaşmamışlar, İran kültürünü benimsememişler, yayma gayretinde olmamışlar ve yeniden ihya etmek için çaba göstermemişlerdir. Bilakis kendi kimlikleri ile Karahanlı döneminden itibaren oluşmaya başlayan Türkîslâm kültürünü muhafaza etmişlerdir.

Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairler hakkında verilen bu tarz yargılara gelince, bunların doğru olup olmadığı konusu hakkında bizi aydınlatacak husus bu şairlerin şiirlerinin muhtevaları yani şiir dünyaları ve buldukları muhitlerdir. Bir devrin edebiyatını o devrin iktidar muhitinde bulunanlar vücûda getirirler (*Kemal, 1984: 47*). İşte Gazneli ve Selçuklu devletlerinin egemen oldukları yıllarda, İslâm dünyasında büyük fikrî ve edebî gelişmeler meydana gelmiştir. Bu duruma X. asrın ilk yıllarından itibaren Maverâünnehir ve Horasan çıkış noktası olmak üzere bütün İslâm dünyasına etkili olmaya başlayan Türklerin varlığıdır (*Karaismailoğlu, 2000: 2*). Bu konuda M. Bahar düşüncelerini: "*İslâm dünyasında Arap taraftarlığının karşısında Farsların oluşturduğu şu'ûbiyye hareketi, Gazneli ve Selçuklu Türk devletlerinin ortaya çıkışı ve hakim oluşuyla etkisiz duruma düşmüştür*" (*Bahar, 1349, C. i: 150-2; Karaismailoğlu, 2000:2'den*) diye ifade ederken, diğer bir İran edebiyat tarihçisi Zebîhullah Safa, durumu açık olarak şu şekilde özetlemektedir: "*Kuruluşu İslâm medeniyetinde ve özellikle İran'da büyük bir değişimin başlangıcı olan en*

büyük Türk devleti, Selçuklu devletidir." (*Safa, 1372:10; Karaismailoğlu, 2000: 2'den*). Gazneli özellikle Selçuklular dönemi Doğu şiiri için âdeta bir değişim dönemidir. Bu Arapça, Farsça ve Türkçe şiir için aynı derecede etkin olan bir değişim ve gelişmedir. Şiirde üslûp farklılığı oluşmuş, düşünce ve hayal ağırlık kazanmaya başlamış, maddî hisler ve dış dünyaya yönelik gözlemler yerini manevî hislere ve iç dünya zevklerine bırakır olmuştur. Şiirde çok açık bir şekilde dinî, ahlâkî ve tasavvufî diye nitelendirilen bir bakış ve algılayış, diğer bir ifadeyle dinî hissiyat öne çıkmıştır (*Karaismailoğlu, 2000a: 74*). Bu dinî hissiyat ise kendisini Sünnî ve Hanefî çizgide oluşan bir dindarlık olarak göstermektedir. Hatta daha Gazneliler döneminde saray şairleri, Sultan Mahmûd ve oğullarını överken din ve adalet adına mücadeleden bahsetmişlerdir. Ayrıca Gazneliler döneminde yaşayan Unsurî (*Kedkenî, 1366:534*), Ferruhî (*Yâsufî, 1373: 399-402; Kedkenî, 1366: 492*) ve Menûcehrî (*Kedkenî, 1366: 516*)nin ve Selçuklu döneminde yaşayan Hakanî-i Şîrvânî (*Kezzâzî, 1368: 201-5,208-10*), Lâmi'î-i Dehistâ-nî'nin (*Kedkenî, 1366: 648*) şiirlerinde İslâm ve İslâmî akideden kaynaklanan tasvirler sıkça yer aldığı görülmektedir. Yine Türk hanedanlarına mensup saray çevresinde oluşan, siyasî bir muhteva taşıyan ve Şiilik davasında bulunan şiirlerin de bu dönemlerde oldukça azaldığı görülmektedir (*Karaismailoğlu, 2000a: 74*). Tasavvufî çizgide yetişen büyük şeyhler de Selçuklu döneminde yaşamıştır (*Nefsî, 1363: 73*). Bunlar içerisinde şiir söyleyenlerinin en meşhurları Baba Tâhir-i Hemedânî, H'âce Abdullah-i Ensârî, Ebü Sa'îd Ebû'l-hayr, Senâ'î ve Attâr-i Nişâbûrî'dir (*Hired-mend, trhs: 27*). Gazneli ve Selçuklu döneminde oluşan Farsça şiirde dikkati çeken diğer bir önemli nokta ise, bu şiirin muhtevalarında "Türk" kavramının önemli bir konuma sahip olmasıdır. Bu dönemde "Türk" kavramının Farsça şiire şu şekilde yansıdığı görülmektedir: Kahramanlık özellikleri ve güzellik vasıfları etrafında sık sık Türk'e, çeşitli Türk hanlarına, soylarına, Türk şehirlerine ve

genel isimlendirmeye Turan ve Türkistan'a yer verilmiştir. Gazneli ve Selçuklu sultanları, varisleri ve onların devlet adamları övülürken kullanılan hitaplar, tavsifler ve ifadeler, tamamen Türklerle, onların kahramanlıklarıyla, yukarıda açıkladığımız gibi dinî heyecanla, Halifeye saygı ve Sünniliği gözetmekle doludur. Ayrıca bu dönem şiirlerinde İran tarihine ve mitolojisine ait kahramanlara Türk sultanlar ve devlet adamları karşısında değer verilmemiştir. İran kültürü tahkir ve tazir edilmiştir (Bu konuda geniş bilgi için bak. Kartal, 1999a; Karaismailoğlu, 2000).

Özellikle Gazneliler döneminde başlayan ve Ferruhî ile Unsurî'nin divanlarında da görülen Acem meliklerinin şartnamelerine ve rivayetlerine; İran âdetlerine saldırı ve tariz, Selçuklular döneminde artarak devam etmiştir (*Şemîsâ*, 1374; 98; Karaismailoğlu, 2000: 2). Bundan dolayı hem Gazneli hem de Selçuklu çevresinde Farsça şiir söyleyen şairler, İranlı bilim adamlarınca, genel olarak bu yönde olumsuz özellikler taşımakta ve eleştirilmektedir. Ünlü Gazneli saray şairî Ferruhî-i Sîstânî hakkında Gulâmhuseyn-i Yûsufî şunları söylemektedir: "*Ferruhî'nin şiirindeki millî ruhun zayıflığını gösteren bu konunun örnekleri çoktur. O, eski hüsvlere ait rivayetler içinde Sultân Mahmûd için bir benzer bulmaz. Zira, Sultan Mahmud'un ismi bütün şahların ismini ortadan kaldırmıştır. Şâh-nâme'nin bundan sonra hiçbir kıymeti yoktur. Ordu toplamakta Rüstem'in, akıllılıkta Huşeng'in yüz katı eder. Eğer Bijen O'nun tuzağına düşseydi, Rüstem bile onu hileyle de olsa kurtaramazdı. Sultan Mes'ûd'un dergâhına hizmet için Keyhüsrev gibi yüz şah, Rüstem gibi yüz aslan toplanmıştır. Muhammed bin Mahmud'un en küçük hâcibi, Cem ve Kîsrâ gibidir. Onun en küçük bendesi Gîv ve Bijen gibidir. Ferruhî, şiirlerinde İranlı sahlar ve kahramanları kendi memduhlarıyla defalarca mukayese etmiş, hepsinde de onları memduhları karşısında tahkir etmiştir... Gazneli sultanları ve şehzadeleri, Şeh-nâme'de geçen İranlı hükümdarlar ile*

kahramanlardan daha üstün tutmuştur..." (Yûsufî, 1373: 403-5). Kedkenî, Selçuklu dönemi şairlerinden Lâmi'î-i Dehistânî'nin şiirlerinde İran kültürü ile millî destanlarının izlerinin çok zayıf olduğunu, övgüdeki aşın mübalağanın dışında bu hususlardan fazla yararlanmadığını belirtir (*Kedkenî*, 1366: 648). Ayrıca ünlü Selçuklu saray şairi Mu'izzî ile ilgili Kedkenî'nin şu değerlendirmesi de bu bakış açısını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir: "*O, her yönüyle övmekle görevli bir şair örneğidir. Sanki şiirden amacı sadece bu olmuştur ve bu yüzden divanında, özellikle övgülerinde aşırı mübalağa zirvededir. O sadece İran destanlarının sembolü olan Firdevsi'yi kınamamakta ve ona hakaret etmemekte; Rüstem'i, İsfendiyâr'ı ve millî sembollerden her birini, övdüğü Türk asıllı emirin ayağı altında hakir ve zelil kılmaktadır. Türklerin böyle bir isteği olduğu sanıl-maması için hatırlatırım ki o, İslâm dininin üstün remizlerini de övdüğü kişinin ayağı altında hakir ve zelil yapmaktadır. Hakirlik ve şahsiyetsizlik kendi varlığındandır ve Türkçe konuşan Türk asıllı memduhu, o kadar günahkâr değildir"* (*Kedkenî*, 1366: 637-8; Karaismailoğlu, 2000: 2'den). Bu konuda Gazneli ve Selçuklu dönemi şairlerinin şiirlerinden bazı örnekler şu şekildedir:

Unsurî Sultân Mahmûd için:

Hâtem'i ve Rüstem'i anmam. Zira en küçük parmağı Hâtem'den ve Rüstem'den daha iyidir.

Sultanın bir seferde beş fethi vardır. Erdeşîr ve Enûşîrvân bundan birini yapmamıştır (Kartal, 1999a: 39).

Ferruhî Sultan Mahmûd için:

Rüstem'in hünerleriyle ün kazandığı zamanda savaş oynadı ve dünya adamları da basit düşünceliydi. Senin savaştığın şu zamanda Zâl Oğlu Rüstem dirilse, senin Türklerinin okunu öper (Kartal, 1999a: 39-9).

Senin nâmin bütün şahların nâmını sildi, süpürdü. Şâhnâme'nin bundan sonra hiç değeri yoktur (Kartal, 1999a: 40).

Dünyada hiç böyle şah var mıydı, dedi. Bana sorma Şehnâme'ye bak, dedim. Şâhnâme, baştanbaşa yalandır, dedi. Sen doğru olanı al, yalan olanı yok et, dedim (Kartal, 1999a: 40).

Ferruhî Sultân Mes'ûd için:

Keykuhâd, Keyhusrev ve Enûşirvân gibi binlerce bendeye lâyük olan Sultân, dünya mülkünün bir yarısını babasından miras aldı, diğerini kılıç, ok, gürz ve yayla elde etti (Kartal, 1999a: 39).

Menüçehrî Sultân Mes'ûd için:

Buzurgmîhr' den büyük üç yüz vezir, İsfendi-yâr'dan büyük üç yüz komutan edinirsin.

Rüstem'İN kemendi ancak onun üzengisi; aynı şekilde Feridun'un gürzü de ancak onun demir çivisi ve mızrağıdır (Kartal, 1999a: 40).

Râvendî Sultân Alparslan için:

Tanrıya yemin ederim ki, Keyhusrev ile Cem sana asla eş olamazlar (Râvendî, 1957: 121).

Mücîr Sultân Arslan için:

Senin bir hücumun Dârâ'mn yüz ordusuyla bir tutulur, senin bir duruşun İskender'in yüz seddi sayılır (Râvendî, 1960: 297).

Mu'izzî Sultân Melikşâh için:

Onun kılıcının önünde, İskender Seddi' nin ne yeri olur. Onun fermanı karşısında, Enûşirvân adaletinin ne yeri olur.

İsfendiyâr ve Rüstem'in hikâyesi şimdi boştur. Çünkü onlar, cansızdırlar ve tenleri topraktır. Yüzbinlerce Rüstem ve üçyüzbinlerce İsfendiyâr, her gün senin sarayının önünde zemini öper (Kartal, 1999a: 39).

İsfendiyâr ve Rüstem'den ne zamana dek söz edilecek? Rüstem'den ve İsfendiyâr'dan söz etmenin zamanı değildir. İyice bakılsa dünya şahının ordusunda o iki kişiden üstün kişiler, yüz binden az değildir (Mu'izzî, 1362: 90; Karaismailoğlu, 2000: 5'ten).

Ben Firdevsî'ye hayret ediyorum; bu kadar yalan nereden uydurdu ve bu efsaneyi niçin boş yere söyledi. Kıyamette Rüstem ona diyecektir: "Ben senin hasmınım, niçin benimle ilgili baştan başa kasıtlı yalan söyledi." O Rüstem'le ilgili çokça yalan söylediyse de, bizim ünlü padişahla ilgili söylediklerimiz doğrudur (Mu'izzî, 1362: 261; Karaismailoğlu, 2000: 6'dan).

Ne zamana kadar Şehname'den yalan sözler söyleyecekler. Ne zamana kadar falanın filanın hünerlerini okuyacaklar. Sultân Melikşâh'in özellikleri açıktır, diğeri ise rivayet. Rivayetlerden neyin açık olduğunu anlayamazlar (Mu'izzî, 1362: 498; Karaismailoğlu, 2000: 6'dan).

Mu'izzî Sultân Sencer için:

O'nun ismi Çin'den Kayrevan'a kadar meşhur oldu. Onun ismini işiten meliklerin hepsi onun kölesi oldu.

Eğer bugün İsfendiyâr ve Rüstem ortaya çıksalar, her ikisi de savaş meydanında onun yayını çekemezler (Kartal, 1999a: 39).

Senin Şâhnâmenin vasıfları, eskiye ait Şâh-nâme'nin haberlerinden çoktur. İnsanların iki kulağında haber ne gerekir, zira sen insanların iki gözünde görünmektensin (Mu'izzî, 1362: 628; Karaismailoğlu, 2000: 6'dan).

Seyyid Eşref Sultân Sencer için:

Hakan otağının kapısında hizmet eder, Kayser atının önünde haşa çeker (Râvendî, 1957: 188).

Râvendî Berkyaruk için:

Senin kapının kulu, Kısra ve Fağfur değerindedir, Kayser ile Hakan, tahtının önünde secde etsin (Râvendî, 1957:147).

Burada şöyle bir düşünce akla gelebilir. Bu şairler Gazneli ve Selçuklu saraylarında bulunuyorlardı. Doğal olarak bu sultanları övecekler, durumlarına uygun olarak şiirlerini yazacaklar ve bu tarzda hareket ettiklerinde yerlerini koruyabileceklerdir. Bu düşüncenin anlaşılması ve gerçeğin ortaya çıkması, kanaatimize göre, o dönem övgü anlayışında gizlidir. Bu anlayış tespit edilip ifade edildiğinde bu düşüncelerin açıklık kazanacağını zannediyoruz. Bu konuda İslâm âleminde Türklere dair yazılan en eski eser olan *Fezâ'ilü'l-etrâk'ın* giriş kısmında yer alan Câhiz (ö. 255/869)'in şu ifadeleri ile:

Eserin orta hacimde, insafa uygun olmasını temenni edip bir kavmin (milletin) medhinde ileri giden, diğerlerinin yerilmesinde (hicvinde) mübalağaya kaçan bir eser olmamasını istedim. Zira, eser bu tarzda olursa yalan onu çirkinleştirir, içine tekrarlar karışır, temeli sunilik üzerine kurulur, ifadesi çirkin ve muğlak olur.

Medhedene en çok fayda veren, medhedilene en çok iyiliği dokunan, en uzun iz, en güzel hatıra bırakan medih doğru, öğülenin hâline uygun ve ona münasip olan medihdir. Tâ ki bahsettiği ve tavsif ettiği kimseye işaret edip ona dikkati çeksin (Câhiz, 1988: 61).

Hodgson'un şu değerlendirmeleri bizi bu konuda aydınlatacak mahiyettedir:

(Şairler) medhiyelerinde okuyanı yanıltmak ya da yanlış yönlendirmek amacı gütmeyizlerdi; çünkü medhiyenin, kişi ile yaptığı işler arasında mübalağalı bir bağ kurmadığını, ilgili olan herkes bilirdi. Şairler övdükleri kişilerin büyüklüğünü zarif bir şekilde ifade edebilme becerileri ölçüsünde saygı görürlerdi (Hodgson, 1993: 326).

Yukarıda, Kedkenî'nin Mu'izzî'yi değerlendirirken dercettiği düşünceler de bu bakımdan önemlidir.

Gerek yukarıda yaptığımız açıklamalar, gerek şiirlerin muhtevaları, gerekse konuyla ilgili getirdiğimiz şahit beyitler Gazneli ve Selçuklu döneminde yazılan Farsça şiirlerde, genel kabul gören Fars kültürünün hakim olduğu görüşünün ihtiyatla karşılanması gerektiğini göstermektedir. Bu da bu dönemlerde yazılan Farsça şiirlerdeki edebî zevkin ve şairlerin etnik yapılarının iyice tetkik ve tahkik edilerek araştırılması gerektiğini düşündürmektedir. Böyle bir araştırma yapıldığında, o dönemde oluşan edebî zevke, büyük bir ihtimalle, Türk edebî zevkinin sirayet ettiğinin görülebileceği ve bu edebî zevkin oluşmasında Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin büyük bir rolünün olduğunun anlaşılabilirliği kanaatindeyiz. Ayrıca araştırmanın boyutları biraz genişletildiğinde, oluşan bu edebî zevkin daha sonraki dönemlere de yansıdığı görülebileceğini düşünüyoruz. Nitekim Şiblî-i Nu'mânî, *Şi'ri'l-acem* isimli eserinde, şiir ve şairliğin temel taşının Sâ mânî-ler devrinde konduğunu, Gazneliler döneminde ise, olgunluk zirvesine ulaştığını kaydettikten sonra, bu devletlerin başkentlerinin Buhara ve Gazne olduğunu, buralarda yaşayan halkın yerli, dillerinin Türkçe veya Afganca, ortaya çıkan

şairlerin ise bu bölgeler ile civarlarından olduğunu belirtir (*Nu'mânî, 1368, C. I: 160*). Ayrıca Nu'mânî, Buhara, Semerkant ve diğer bölgelerde Türklerin yerleşik olarak yaşadıklarını ve şairlerin genellikle Türk olduklarını da söylemektedir (*Nu'mânî, 1368, C. IV: 162-3*). Şiblî-i Nu'mânî'nin bu ifadeleri de, özellikle bahsettiğimiz hususlarda araştırma yapmanın gerekliliğini göstermektedir. Ayrıca şu hususlar da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir: Fer-ruhî-i Sîstânî, Mu'izzî-i Semerkandî (ö. 1224-1227 yıllarında), Hakanî-i Şîrvânî (Ö. 1198), Nizâmî-i Gencevî (ö. 1212-14 ?), Mevlânâ Celâ-lüddîn-i Rûmî (Ö. 1273), Emîr Hüsrev-i Dihle-vî (1253-1324), Sâ'ib-i Tebrîzî (ö. 1676-77?)... gibi yazdığı Farsça eserlerle büyük bir kısmı İran edebiyatında birinci derecede yer işgal eden, daha sonraki dönemlerde birçok muakıp edinen Türk asıllı şairlerin varlığı da bu araştırmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun yanında bu dönemlerde oluşan şiir üsluplarına verilen isimler de dikkat çekicidir. Nitekim Gazneli Sultân Mahmûd ile Sultân Mes'ûd'un Irak'taki fetihlerinden sonra, Horasanlı olan Selçuklular burada aralıksız yayılma göstermiş, Irâk-ı Acem ve Irâk-ı Arab'da, Irak ve Horasan zevkleri ve kültürleri imtizac ederek bu dönem şiirinde açıkça görülebilen bazı değişiklikler olmuştur. Bu bölgede oluşan bu yeni şiir tarzına "sebk-i Selçûkî" ismi verilmiştir (*Bahar, 1349, C. II: 66*). Aynı şekilde Gazneliler muhitinde oluşan ve gelişen şiir tarzına ise "sebk-i Türkistânî" denmektedir (*Vanlıoğlu, 1994: 262*). Alî Şîr Nevâî (ö. 1501)'nin *Muhakeme-ü'l-lugateyn* (tlf. 1500) isimli eserinde yer alan: "*Türk şu'arası kim Fârsî til bile rengîn*

eş'âr ve şîrîn güftâr zahir kılurlar..." (*Nevâyî, 1996: 169*) yani Fars dili ile parlak şiirler ve tatlı sözler ortaya çıkaran Türk asıllı şairlerin bulunduğu ifadeleri de bu bakımdan bizim için manidardır.

SONUÇ

Bu açıklamalar ve değerlendirmelerden sonra şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Özellikle Gazneli ve Selçuklu dönemlerinde, Farsça şiirin oluşmasında ve gelişmesinde Türk asıllı hanedan mensupları ile Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairler önemli rol oynamıştır.

2. Bu dönem Türk hanedan mensupları ile Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin "İranlaştıkları", "İran kültürünü benimsedikleri", "İran kültürünü ihya edip yaydıkları" gibi görüşler doğru değildir. Bilakis bunlar, kendi kimlikleri ile Karahanlı döneminden itibaren oluşmaya başlayan Türk-İslâm kültürünü muhafaza etmişler ve onu yayma mücadelesi vermişlerdir.

3. Gazneli ve Selçuklu döneminde yazılan Farsça şiirlerde, genel kabul gören Fars kültürünün hakim olduğu düşüncesi ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu dönemlerde yazılan şiirler özellikle bu konu çerçevesinde araştırmaya tabi tutulmalıdır.

4. Bu dönemlerde yazılan Farsça şiirlerdeki edebî zevkin ve şairlerin etnik yapılarının iyice tetkik ve tahkik edilerek araştırılması gerekmektedir. Böyle bir araştırma yapıldığında, o dönemde oluşan edebî zevke, büyük bir ihtimalle, Türk edebî zevkinin sirayet ettiğinin görülebileceği ve bu edebî zevkin oluşmasında Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin büyük bir rolünün olduğunun anlaşılabilirliği kanaatindeyiz.

AÇIKLAMALAR

¹ Hamdullah Müstevfâ, güzel şiirleri olduğunu belirtir ve şiirinden örnek verir (*Müstevfâ, 1364: 463*). Râvendî ise, şiirlerinin halk arasında meşhur olduğunu ve daima söylendiğini kaydeder (*Ravendi, 1960: 308*).

² Sultan Tuğrul'un *Ateşgede-i Azer*'de bir, *Mecma'u't-fitse-hâ'da* ise dört rubaisi yer almaktadır. Bu rubailer, aşk, sevgi, kahramanlık ve öğüt verici özelliklere sahiptir (*TKT: 1975:60; 1998:42*).

³ Nizâmî-i Arûzî, Selçuklu sultanlarının şiir sevgisi konusunda şunları söylemektedir: "*Selçukoğullarının tamamı şiiri severdi. Ancak onların içinde en çok Doğanşâh bin Alparslan severdi. Onlarla devamlı muhavere ve muâşere ederdi. Şairlerin tamamı nedimiydi.*" (*Semerkandî, 1368: 80*).

⁴ Meselâ, Hamdullah Müstevfâ *Târih-i Guzîde* isimli eserinde Gazneülerin "hakâret-gevher" (: kölü soylu) olduğunu söylemektedir (*Müstevfâ, 1364: 426*).

⁵ Son yıllarda İran'da hiçbir ilmî dayanağı olmayan, tamamen sübjektif ve şövenist bir tarzda Muhammed Emîn Riyâhî (*Riyâhî, 1369*) [Bu eser, Mehmed Kanar (*Riyâhî, 1995*) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. D. Mehmed Doğan ise, kitabı İhtiva ettiği bilgi ve anlayış bakımından, aynı adia kaleme aldığı bir yazıyla tenkit etmiştir (*Doğan, 1996: 117-35*)] ve İlhâme-i Miftâh Vehhâb-i Vefî (*Miftâh, 1374*) tarafından kaleme alınmış iki eser yayınlanmıştır. Bu eserler okunduğu zaman rahatlıkla, eserde yapılan yorumların tamamen sübjektif olup hiçbir ilmî dayanağı olmayan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu iki eserin ne ikna edici ne de gerçeği yansıtırıcı bir tarafının olmadığı aşıkardır (*Kartal, 1999/2000: 258-9*).

⁶ Gazneli Mahmud'un şairlerden kendisini İslâm ümmetinin emin ve yemini (sağ eli), din hamisi ve müslümanların padişahı olarak övmelerini istemesi (*Tarlan, 1944: 38*) de bunu açık bir şekilde göstermektedir.

KAYNAKLAR

- ARAT, Reşid Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig I**, Tıpkıçekimle Yapılmış İkinci Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 458, Ankara.
- ATEŞ, Ahmed (1968), **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I [Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri]**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- AVFÎ, Muhammed (1906), **Lubâbu'l-elbâb**, (be-Sa'y u İhtimam u Tashth-i Edward G. Brovne), 2 Cilt, Leiden.
- BAHAR, Muhammed Takî (1349), **Sebk-şinâsî**, C. I-II, Çâp-i Sevvum, Çâphâne-i Sipih, Tehrân.
- BARTHOLD, W. (1977), **İslâm Medeniyeti Tarihi**, [M. Fuad Köprülü Tarafından Başlangıçla İzah ve Düzeltmeler Kısmı İlave Edilmiştir], Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 86,5. Baskı, Ankara.
- BROCKELMANN, Carl (1992), **İslâm Ulusları ve Devletleri**, (Trc. Eden: Neşet Çağatay), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi -Sa. 14, Ankara.

- CÂHİZ, Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz (1988), **Hilâfet Ordusunun Menkabeleri ve Türklerin Faziletleri [Manâkib Cund el-Hilâfa ve Fazâ'il el-Etrâk]**, (Çeviren: Ramazan Şeşen), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 82, Seri: III-Sayı: A21, Ankara.
- CÂMÎ, Mevlânâ Abdurrahmân (1371), **Bahâris-tân**, (Be-Sa'y u Tashih-i Doktor İsmâil Ha-kîmî), Tehrân.
- DİLÂÇAR, A. (1988), **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 340, 2. Baskı, Ankara.
- DOĞAN, D. Mehmet (1996) **Türkistan - Türkiye Gergefinde İran**, İz Yayıncılık: 171, Düşünce Dizisi: 34, İstanbul.
- ENVERİ (1372), **Dîvân-i Enverî**, (be-İhtimâm-i M. Takî Muderris-i Rezevî), Dû Cild, Şirket-i İntişârât-i İlmiyye, Çâp-i Çihârûm, Tehrân.
- FERRUHÎ (1335), **Dîvân-i Hakîm Ferruhi-yi Sîstânî**, (be-Küşîş-i Muhammed Debîr Siyakı), Tehrân.

- HIREDMEND, Muhammed Ali (trhs.), **Gulhâ-yî Câvidân**, Çâp-i Devvum, Çâphâne-i Zuhre, Tehrân.
- HODGSON, M.G.S. (1993), **İslâm'ın Serüveni [Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih]**, Cilt: II (Orta Dönemlerde İslâm'ın Yayılışı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- HOLT, M.-A. K. S. Lambton - B. Lewis; (1997), **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, (Çeviren: Kurul), Kitabevi Yayın No: 81, Cilt: I, 2. Baskı, İstanbul.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1996), "Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair", **V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri [25-26 Nisan 1995]**, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss. 133-9 [Ayrı Basım].
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1999), "Klasik Türk Edebiyatının İran Edebiyatı ile Münasebeti", **Dergâh**, Sayı: 110, Nisan, İstanbul, ss. 14-7.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2000), "Selçuklu Devleti'nin Edebî Faaliyetlerdeki Etkinliği", **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, 11-13 Ekim 2000, Selçuk Üniversitesi**, Konya (Yayımlanmamış Tebliğ).
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2000a), "İslâm Öncesinden Osmanlıya Doğu Şiiri", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, Bahar 2000, Ankara, ss. 67-78.
- KARTAL, Ahmet (1999), **Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara [Basılmamış Doktora Tezi].
- KARTAL, Ahmet (1999a), "Farsçada Türkçe Kelimeler ve Fars Edebiyatı'nda "Türk" Kavramı ile İlgili Unsurlar", **Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11, Güz 99, Ankara, ss. 31-54.
- KARTAL, Ahmet (1999/2000), "Klâsik Türk Edebiyatının İran Edebiyatı İle Münasebeti Üzerine Düşünceler", **Türk Yurdu [700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı]**, Cilt: 19-20, Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, Ankara, ss. 246-66.
- KARTAL, Ahmet (2001), "Türk Yazı Dilinin Gelişme Çağları", **Türk Yurdu, Türkçeye Saygı Özel Sayısı**, Cilt: 21, Sayı: 162-163, Ankara, ss. 221-249).
- KEDKENÎ, Muhammed Rizâ Şefî'i (1366), **Su-ver-i Hayâl der-Şi'r-i Fârsî**, Tehrân.
- KEMAL, Yahya (1984), **Edebiyâta Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti: 63, Yahya Kemal Enstitüsü: 13, Yahya Kemal Külliyyatı: 9, 2. Baskı, İstanbul.
- KEZZÂZÎ, Mır Celâluddin (1368), **Ruhsâr-i Subh [Guzâriş-i Çâmê ez-Hakanî-i Şirvânî]**, Çâp-i Evvel, Şumâre-i Neşr: 143, Tehrân.
- MERÇİL, Erdoğan (1987), **Gazneli Mahmûd**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 749, Türk Büyükleri Dizisi: 30, Ankara.
- MÛFTÂH, İlhâme-i Miftâh - Velî Vehhâb (1374), **Nigâhî be-Revend-i Nufûz ve Gosteriş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî der-Türkiye**, Tehrân.
- MU'İZZÎ (1362), **Dîvân-i Kâmil-i Emîr Mu'izzî**, (Mukaddime ve Tashih: Nâsir-i Heyyi-rî), Neşr-i Merzibân, Tehrân.
- MUTEMEN Zeynelabidin (1322), **Şi'r ve Edeb-i Farsî Çap-i evvel**, Tehrân.
- MÛSTEVFÂ, Hamdullah (1364), **Târîh-i Guzîde**, (be-İhtimâm-i Doktor Abdulhuseyn Nevâ'î), Çâp-i Sevvum, Çâphâne-i Sipîhr, Tehrân.
- NEFÎSÎ, Saîd (1363), **Târîh-i Nazın u Nesr der-îrân ve der-Zebân-i Fârsî tâ Pâyân-i Karn-i Dehum-i Hicrî**, Cild-i Evvel, Çâp-i Devvum, Kitâbhâne-i Furûğî, Tehrân.

- NEVÂYÎ, Alî Şîr Nevâyî (1996), **Muhâkeme-tü'l-lugateyn [İki Dilin Muhakemesi]**, (Hzr. Sema Barutçu Özönder), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 656, Ankara.
- NU'MÂNÎ, Şibli (Şibli-i Nu'mânî) (1368), **Şi'ru'l-acem yâ Târîh-i Şuarâ ve Edebiy-yât-i İrân**, (Tercume-i Seyyid Muhammed Takî Fahr-i Dâiyi Geylânî), Penç Cild, Çâp-i Sevvum Dunyâ-yi Kitâb, Tehrân.
- RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî (1957), **Râhat-üs-sudûr ve Âyet-üs-sürûr [Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti] I. Cilt**, (Muhammed İkbâl'in 1921'de G.M.S., H'de bastırıldığı Farsça metinden Türkçeye çeviren AHMED ATEŞ), Türk Tarih Kurumu Yayınlarından II. Seri, No. 14, Ankara.
- RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî(1960), **Râhat-üs-sudûr ve Âyet-üs-sürûr [Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti] II. Cilt**, (Muhammed İkbâl'in 1921'de G.M.S., H'de bastırıldığı Farsça metinden Türkçeye çeviren AHMED ATEŞ), Türk Tarih Kurumu Yayınlarından II. Seri, No. 14^a, Ankara.
- RİYÂHÎ, Muhammed Emin (1369), **Zebân u Edeb-i Fârisî der-Kalem-rov-i Osmânî**, Çâp-i Evvel, Tehrân.
- RİYÂHÎ, Muhammed Emîn (1995), **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı**, (Çeviren: Mehmet Kanar), İnsan Yayınları: 172, İnceleme - Araştırma Dizisi: 81, İstanbul.
- ROUX, Jean-Paul (1995), **Türklerin Tarihi: Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl**, Milliyet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul
- SAFÂ, Zebîhullah (1370), **Târîh-i Edebiyyât der-İrân, C. I**, Tehrân.
- SAFÂ, Zebîhullah (1372), **Târîh-i Edebiyyât der-İrân, C. 2**, Çâphâne-i Râmin, Tehrân.
- SEMERKANDÎ, Ahmed Nizâmî Arûzi-yi Semerkandî (1368), **Çehâr Makâle**, (be-Sa'y u İhtimâm u Tashih: Allâme Muhammed-i Kazvîni), Tehrân.
- TARLAN, Ali Nihat (1944), **İran Edebiyatı**, Dünya Edebiyatına Toplu Bakışlar: 4, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TET (1975), **Türkmen Edebiyatı Tarihi, C. I**, Aşgabat.
- TET (1998), **Türkmen Edebiyatı Tarihi [Aktarma]**, C. I, (Hzr. Ruşen Akar), Ege Üniversitesi, İzmir [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi].
- TÜMER, Günay (1992), "Birüni" mad., **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, ss. 206-14.
- VANLIOĞLU, Mehmet - ATALAY, Mehmet (1994), **Edebiyat Lugati**, Erzurum.
- YÛSUFÎ, Gulâmhuseyn (1373), **Ferruhi-yi Sîstâ-nî**, İntişârât-i İlmî, Çâp-i Çihârum, Tehrân.
- ZERRÎNKÛB, Abdülhuseyn; (1371), **Seyrî Der-Şi'r-i Fârisî**, Çâp-i Sevvum, Çâp-hâne-i Hayderî, Tehrân.

THOUGHTS ON LITERARY ACTIVITIES HELD AT THE PALACES OF KARAHANLI, GAZNELİ AND SELÇUKLU

Dr. Ahmet KARTAL

Kırıkkale University, Faculty of Letters

ABSTRACT

It is observed that the ruling class and those around it had a significant role in literary activities in the East after the advent of İslâm. This issue was seen more clearly in such territories as Western and Eastern Turkistan, Horasan, Afghanistan and Iran. The states of Karahanlı (840/1211), Gazneli (963/1186) and Great Selçuklu (1038/1194) left religious, political, scientific, literary and cultural heritage in these territories. It is seen that particularly in these territories Persian language and literature developed greatly in the X-XIIth centuries. The sultans of Karahanlı and particularly the Turkish sultans of Gazneli and Selçuklu states had a great role in this development. Poets of Turkish origin reflected their literary tastes and culture to the poetry developed in this period. In this work, we dealt with Persian poetry, literary activities and particularly Persian poems by Turkish poets written in the palaces of Karahanlı, Gazneli and Selçuklu.

Key Words:

Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Palace, Sultan, Persian Poetry, Poet

**РАЗМЫШЛЕНИЯ НА ТЕМУ ЛИТЕРАТУРНОГО
ТВОРЧЕСТВА ПРИ ДВОРАХ ПРАВИТЕЛЕЙ
КАРАХАНИДОВ, ГАЗНЕВИДОВ И СЕЛЬДЖУКОВ**

Д-р Ахмет КАРТАЛ
Университет Кырыккале
Факультет естественных и гуманитарных наук

РЕЗЮМЕ

На востоке правители и их приближенные играли большую роль в развитии литературного творчества в исламский период. Особенно это заметно в Восточном и западном Туркестане, Хорасане, Афганистане и Иране. Государства Караханидов, Газневидов и Великое государство Сельджуков оставили очень значительные религиозные, политические, научные, литературные и культурные следы в этих областях, в которых они доминировали иногда в согласии, а иногда противоборствуя. Именно в этом регионе в 10-12-ом веках зафиксировано значительное развитие иранского языка и литературы. В этом развитии большую роль сыграли правители государства Караханидов, в особенности правители тюркского происхождения государства Газневидов и Сельджукского государства, а также поэты тюркского происхождения, писавшие стихи на фарси. Поэты-тюрки отразили в поэзии того времени свои литературные вкусы и культуру. В этой статье исследуются литературное творчество при дворах государства Караханидов, Газневидов и Сельджуков и стихи на фарси, в частности, стихи поэтов-тюрков на фарси.

Ключевые слова:

Караханиды, Газневиды, Сельджуки, Дворец, Султан, Стих на фарси, Поэт